

TRABZON KENT İÇİ ULAŞIMINDA TARİHİ KÖPRÜLER

YALÇINKAYA EROL, Şengül
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

Trabzon 4000 yıllık geçmişe sahip tarihî bir kıyı kentidir. Kommenler, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi farklı kültür ve medeniyetlerin etkisi altında kalmıştır. Coğrafi konumu ve sahip olduğu limanlarıyla tarihi ipek yolunun kuzey ucunu oluşturmuştur.

Kentte bilinen en eski yerleşme kuzgundere ve imaret dereleri arasında kalan güneyden kuzeye derin boğazlarla bölünmüş bölgedir. Bu derin boğazlar ve surlar tarihi Zağnos ve Tabakhane köprüleriyle geçilmektedir.

Zağnos ve Tabakhane köprülerinin kentin en önemli tarihi merkezlerinden birinde bulunması, şehir dokusu içinde karakteristik özelliklerini korumaları, ayrıca kent merkezine yakın konumları ve kent içi ulaşımında önemli bir yere sahip olmaları nedeniyle incelenmeye değer bulunmuştur. Üstlendikleri görevler itibariyle de tarih içinde kent için her zaman önemli iki değer olmuşlardır

Kent için önemli bir yere sahip ve kentin tarihi gelişimiyle şekillenmiş bu köprüler geçmişten günümüze kentin gelişim sürecinin izlerini taşımaktadırlar. Çalışmada kent ulaşımındaki önemi üzerinde durulacak ve kentle birlikte köprülerin geçirdiği süreç resimlerle ve çizimlerle desteklenerek anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, köprü, ulaşım, tarihî doku, sur.

ABSTRACT

Historical Bridges in Trabzon City Transportation

Trabzon is an ancient coastal city which has a history of 4000 years. The city has witnessed several civilization and cultures such as Komens, medes, Romans, Bizantions and Ottomans. With it's geographical situation and ports of Trabzon have become a focal point of silk road. The oldest known settling area in the city was the region divided by deep valleys from south to the north between Kuzgundere and Imaret Rivers. These deep valleys and walls are passed through by the ancient Zağnos and Tabakhane Bridges.

Zağnos and Tabakhane Bridges are considered worth to study as; they are both in city's one of the most important historical centers, they have both preserved their characteristic features in the city texture, they are close to the city center and they have significant role in the transportation of the city.

These bridges which have an important place for the city and which were shaped along with the city's historical development still have the foot-prints of the city's development process. In the study, the importance of city transportation will be focused and the process that the bridges experienced along with the city will be explained supporting with pictures.

Key Words: Trabzon, bridge, transportation, history texture, wall.

GİRİŞ

Bol akarsular ve vadilerin bulunduğu Trabzon'da geçmişten günümüze birçok köprü yapılmışsa da, bunlardan pek azı günümüze kadar gelebilmiştir. Bunların arasında en önemlileri Zağnos ve Tabakhane köprüleridir. Bu iki köprü kent için işlevsel olduğu kadar kültürel açıdan da önemlidir. Bu köprüler sadece ulaşım amaçlı değil savunma, su yolu olarak ta kullanılmışlardır. İlk yapılış tarihleriyle ilgili kesin bir bilgi olmayan bu köprüler, geçirdikleri tarihi dönemlerin izlerini taşımaktadır. Taşıdıkları bu izlerle ve konumları itibariyle köprü olmaktan öte kent için önemli iki değer olmuşlardır. Köprüler doğusu ve batısı, Kuzgundere, İmaret Deresi ve vadilerle çevrelenen eski kentle bir yandan bağlantıyı sağlarken diğer taraftan da savunma amaçlı olarak dış mahallelerle bağlantısının kesilmesini sağlamaktaydılar (**Şekil 1**).

Şekil 1: Tabakhane ve Zağnos Vadileri (Bölükbaşı, 2006)

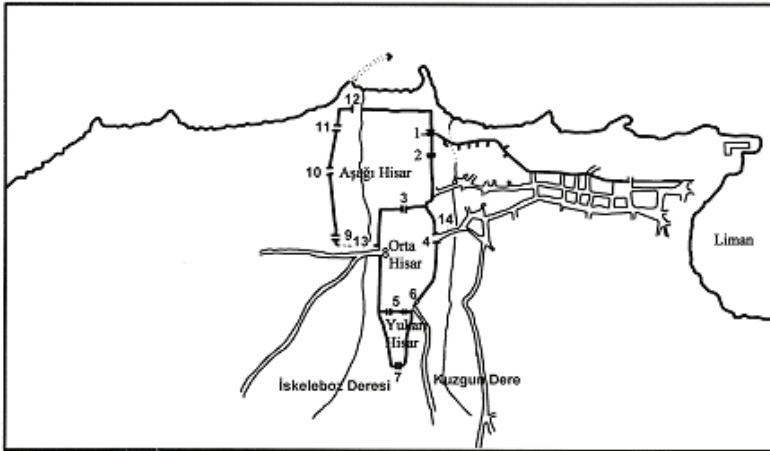
Köprüler ve buldukları çevre, kentin tarihi gelişimi açısından önemli odak noktasıdır. Bu alan Trabzon kentinin ilk kurulduğu antik kentte yer almaktadır. Köprüler, coğrafi konumları itibariyle Zağnos ve Tabakhane vadileri ile kesilen bir platonun kentle bağlantısını sağlamaktadırlar. Bu bölgenin iki ucunda yer alan köprülerin sınırlandırdığı alan içinde birçok döneme ait eserler bulunmaktadır.

Bölge belli karakteristik yapı özelliklerine sahiptir, kendine özgü dokusuyla Trabzon kenti için önemli bellek noktalarındandır.

Bu çalışmada Trabzon şehrinin kent içi ulaşımında önemli bir yere sahip tarihi Tabakhane ve Zağnos köprülerinin kent için taşıdığı önem üzerinde durulmuştur. Bunun için öncelikle köprülerin yer aldığı bölgenin tarihi ve topografyası irdelenmiştir. Daha sonra Tabakhane ve Zağnos köprüleri ile çevrelerinin geçmişten günümüze geçirdiği süreç izlenmiştir. Süreç eski ve yeni fotoğraflar aracılığıyla aktarılmıştır.

Antik Kent Bölgesi

Trabzon şehrinde kent içindeki tarihi köprüleri önemini ve onları farklı yapan özelliklerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle köprülerin bulunduğu bölgenin topografyası ve tarihine değinmek gerekmektedir. Bölge coğrafi olarak birbirine paralel akan Zağnos ve Tabakhane dere vadileri ile kesilen bir plato üzerinde ortalama 35,65 metre kotları arasında yer alır. Topografyanın biçimlendirdiği denize dik yamaçlar üzerine kurulan kale, duvarları ve derin dere yataklarına inen sert meyilli yüzeyleri ile fiziksel mekânları daha da belirginleştirdiği bir alandır (Birlik, 1993: 31).

1 Mumhane Kapısı	8 Zindan Kapısı
2 Pazar Kapısı	9 İmaret (Zağnos) Kapısı
3 Orta ve Aşağı Hisar arasındaki kapı	10 Sotka (Hızır Bey) Kapısı
4 Tabakhane Kapısı	11 Sotka (Hızır Bey) Kapısı
5 Yukarı ve Orta Hisar arasında açılan çiftte kapı	12 Moloz Kapısı
6 Yeni Cuma Kapısı	13 Zağnos Köprüsü
7 Kule Kapısı	14 Tabakhane Köprüsü

Şekil 2: Trabzon kalesinin planı ve kapıları

Bölgenin tarihi ise Trabzon kentinin ilk kurulduğu döneme kadar gitmektedir. Kentin ilk kuruluşunda çekirdeği bu bölgededir. Bu nedenle birçok tarihi yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Trabzon kentinin en görkemli tarihsel yapıtlarından

olan Trabzon kalesi bu alanda bulunmaktadır. Kale kuruluşundan bugüne kadar büyük ölçüde değişikliklere uğramıştır. Kale Boztepe'nin eteği ile Karadeniz sahili arasında iki büyük kaleden ve yukarı hisar, orta hisar ve aşağı hisar olmak üzere üç kısımdan oluşur. Kalenin üç tane iç, altı tane de çift dış kapısı olmak üzere 9 kapısı vardı. Evliya Çelebi Trabzon kalesiyle ilgili olarak şu bilgileri verir: Yukarı hisar kısmında Ortahisar'a açılan bir kapısı olup, bu bölümde başka kapı bulunmamaktadır. Orta Hisar 'da ise Yukarı Hisardaki kapısı yakınlarında Yeni Cuma kapısı vardır. İkinci kapı ise doğuda Tabakhane (Debbağlar) kapısı olup üçüncü kapı kalenin batı tarafındaki Zindan kapısıdır. Aşağı Hisar kısmında ise dört kapı bulunur. Bu kapılar Zağnos kapısı, Süthane kapısı, Mumhane kapısı ve denize açılan Moloz kapısıdır. Debbağlar kapısının dışındaki Kuzgun dere üzerinde Tabakhane köprüsü yer alır. Bölgedeki diğer köprü ise kalenin batı tarafındaki Zindan kapısının dışında yer alan İskeleboz deresi üzerindeki Zağnos köprüsü ile İmaret kapısına geçilir. Zindan kapısından İmaret kapısına kadar uzanan bu köprü kale duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. (İnan, 2006: 56-107,) (**Şekil 2, bkz.:** s. 3301). Böylece doğu ve batıdaki iki vadi köprülerle geçilmiş olur.

Ayrıca bu bölge Trabzon'un kuruluşundan bu zamana kadar geçirdiği devirlerin (Kuruluşundan serbest kent oluşuna kadar geçen devir, Serbest Kent Devri, Roma Devri, Bizans Devri, Komnenoslar Devri, Türk; Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti) izlerini de taşımaktadır (Kultufan, 1994: 15). Bu devirleri bölge kalesi, surları ve doğuda Tabakhane, batıda Zağnos köprüleri üst üste gelen katmanlarıyla yansıtır. Kısaca alan vadilerle çevrili tarihi bir bölgedir.

Tabakhane Köprüsü

Trabzon'un kent içi ulaşımında batı-doğu yönünde Ortahisar ile Atapark arasında tek yönlü olarak ulaşımı sağlamaktadır. Zağanos köprüsü ile aynı cadde üzerinde bulunur. Çeşitli dönemlerde birçok onarım ve genişletme ile günümüze kadar gelmiştir (**Şekil 3, bkz.:** s. 3693). İlk kuruluşu Roma dönemine kadar I. yüzyıla kadar iner. Evliya Celebi köprü'nün Karakoyunluların yapısı olduğunu yazar. Genel olarak bugünkü haliyle Osmanlı yapısıdır ve son hâline 19.yy da kavuşmuştur (Albayrak, 1998, 81-101), (**Şekil 2, bkz.:** s. 3301), Ayrıca zamanında İustinianos kanalından gelen suyun şehre ve hisara taşınmasını sağlayan su yolu köprü'nün üzerinden geçirdi. (Bijişyan, 1998: 100) Kâgir ayaklı köprü Sultan Uzun Hasan tarafından yaptırılmıştır. (Usta, 1999: 54)

1833 yılında Vali Emin Muhlis Paşa tarafından yapılan onarım sonrası, köprü bugünkü durumuna gelmiştir. Bu bölgede daha önceden eski duvar korkuluğu yerine Trabzon'da birçok evin balkonunda da rastladığımız meyanda (Yunan motifi) Frenk işi döküm korkulukları da bu sırada konulmuştur (Gerçek, 1990: 70) (**Şekil 4, bkz.:** s. 3694)

Dönem olarak köprüde Roma, Osmanlı ve yakın dönemli Türkiye Cumhuriyeti izleri görülmektedir (**Şekil 5, bkz.:** s. 3694) Köprü boyuna dilatasyonla birleşen

iki ayrı ince köprüden oluşmaktadır. Roma döneminde kurulmuş olabileceği tahmin edilen güneydeki çift kemerli tek gözlü ve taş dolgulu asıl kısım ile taşların zamanla erimesi ve yıpranması sonucu Osmanlı döneminde altı gözlü ve yine taş dolgulu kuzey bölümün ilave edilmesiyle oluşmuş iki kademeli bir köprüdür (Birlik,1999: 53). Bu ilavedeki dört menfez, önceki köprü'nün dolu duvarlarına rastlamıştır (**Şekil 6, 7, bkz.:** s. 3695)

Köprü ve çevresinde zaman içinde olan değişimleri fotoğraflardan izlemek mümkündür (**Şekil 8, bkz.:** s. 3696). Eski fotoğraflarda köprü ayağında bir kahvehane var olduğu görülebilmektedir. (**Şekil 9, bkz.:** s. 3697). Ayrıca tarihçiler köprü'nün altında deri işlendiğini, bakımlı bahçelerin, çeşitli meyve ağaçlarının varlığından bahsederler. Günümüzde köprü'nün çevresi büyük oranda gecekondular bölgesi olmuştur ve sadece köprü'nün güney tarafındaki küçük bir alan belediye ait olarak çiçek bahçesi şeklinde korunabilmiştir. Ayrıca kent içi ulaşımı rahatlatmak amaçlı antik kentin güney ucundan teğet geçen, Zağnos ve Tabakhane köprü güzergâhına paralel yeni tanjant yolu yapılmıştır. Böylece tarihî köprü'nün yükü azaltılmıştır.

Zağnos Köprüsü

Trabzon'un kent içi ulaşımında Ortahisar ile Atapark arasında batı-doğu istikametinde tek yönlü ulaşımı sağlamaktadır. (**Şekil 10, bkz.:** s. 3697). Tarihî kaynaklarda Zağanos Paşa köprüsü'nün bulunduğu yerde Trabzon Pontus İmparatorluğu zamanında açılıp kapanabilen ahşap bir köprü'nün varlığından söz edilmektedir. Bu köprü'nü iki yanı yarısına kadar taş, orta kısmı ise tahtadır. Savaş sırasında bu köprü açılır, kale ile dış mahallelerin bağlantısı kesilirdi. Böylece vadinin derinliği vasıtasıyla iç kısmın korunması sağlanırdı. (Albayrak, 1998: 81)

Trabzon'un fethinden sonra ise Zağanos Paşa tarafından 1467 yılında kesme taştan iki gözlü köprü yaptırılmıştır. Köprü ayaklarında Roma ve Bizans dönemine ait yapı izleri dikkati çekmektedir. Bu da; köprü'nün, vadileri aşmak için yaptıkları köprülerle ünlenen Romalılar tarafından yapılıp, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde onarılarak kullanıldığını göstermektedir. Yine bu köprü üzerinde de Tabakhane köprüsünde olduğu gibi şehre ve hisara su taşımak için kanallar bulunuyordu. (Bijişyan, 1998: 100). Bugün ise kalenin Zağanos burcunun 100 m doğusundan başlayarak engebeli vadiyi boydan boya geçen, yaklaşık 20-25 m yüksekliğinde, uzunluğu 50-60 m olan tek gözlü köprü vardır. Köprü'nün dairevi kemerinden yukarısı 3 m genişlikte 55 m uzunlukta bir duvar hâlinindedir. (URL1, 2004)

Yağmur sularını taşıyan ve Ortahisar surlarının dışında kalmış olan vadiye bir set işlevi görmesi amacıyla da yapılmış olan köprü'nün zeminde bir kapısı vardı. Bu kapının, susuz mevsimlerde suların depolanması amacıyla kapalı tutulduğu, sel zamanlarında da açıklamak suyun geçmesinin sağlandığı düşünülmektedir.

Köprü'nün yapılış tarihi olarak bazı kaynaklarda 1467 tarihi verilse de burada daha önceden bir köprü olduğu kesindir. Köprü günümüze gelene kadar çeşitli

dönemlerde birçok tamir ve onarımlardan geçmiştir. Antony Bryer'a göre köprün 5 devir geçirmiştir (Gerçek, 1990: 68). (**Şekil 11, bkz.:** s. 3779)

1. Devir: Köprünün batı kısmında güney yüzde arkada kalan iki kemer, diğerlerinden ayırt edilebilir. Bu dönem bir geç orta çağ dönemidir.

2. Devir: Yapı daha sonraki bir dönemde yeniden onarılmıştır. Bu, orta Bizans ya da Jüstinyen çağı bir onarımı gibi görülmektedir.

3. Devir: Köprünün kuzey kısmında, doğuda kalan kısımda, orta boy büyüklükteki dikdörtgen blok taşlar orta Bizans dönemine aittir.

4. Devir: Köprünün büyük bir bölümünü oluşturan karemsi kaba taşlardan yapılmış bölüm Trapezus ve Osmanlı etkisi altındadır.

5. Devir: Yakın zamanlı değişimler ise genişletilmiş yol zemini ve çeşitli dirsekleri içerir.

Köprü ve çevresi zaman içerisinde çeşitli değişimlere uğramıştır (**Şekil 12, bkz.:** s. 3698). Eskiden atlı vasıtaların geçtiği köprüden günümüzde motorlu araçların geçmesi için çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Köprünün üstüne betonarme tabliye ilave edilerek konsollarla genişliği 7 m'ye çıkartılmıştır. Alttaki dairevi kemerli bir gözün alt kısmı örülmüş ayrıca su geçmesi için daha doğuda üstü lentolu bir göz bırakılmıştır (**Şekil 13, bkz.:** s. 3699). Ayrıca halk tarafından iskeleboz denilen zağnos deresi üzerinde kurulu bu köprü, derenin üzerinin 1985'te kapatılmasıyla şimdiki hâlini almıştır (Cömert, 2007). Köprünün güneyinde kalan vadi tamamen mandalina bahçeleriyle kaplıydı, kuzey tarafında ise çeşitli ağaçlı bahçeler ve bu bahçeler içinde geleneksel Trabzon evlerinden birkaç tane bulunurdu (Gerçek, 1990: 69). Zamanla bu çevre çarpık yapılaşmanın sonucu görsel ve fiziksel olarak kirlenmiştir. Bu alan 2006 yılında başlanan kentsel dönüşüm projesiyle yeşil alanı olarak tasarlanan alan, tekrar kente kazandırılacaktır (**Şekil 14, bkz.:** s. 3699). Ayrıca güneyden geçen yeni tanjant yolu ile Zağnos Köprüsü'nün de yükünü azaltmıştır.

SONUÇ

Kent içinde ulaşımı sağlayan bu tarihî iki köprü hem kendileri hem de buldukları çevre bakımından özgünlük içermektedirler. Zaman içinde değişen ve gelişen köprülerin genel özelliklerini maddeler hâlinde sıralarsak;

- Bu iki köprü ve buldukları çevre kent için önemlidir.
- Köprüler ana kent merkezine ve alışveriş alanlarına yakın olması sayesinde değerlerini koruyabilmişlerdir.
- Önemli bir yol aksında bulunmasından dolayı kent insanı için bellek noktası olmuştur.

- Antik kenti, kentin diğer bölgelerinden ayırıcı ve birleştirici bir özelliğe sahiptir.
- Köprüler ilk yapıldıkları günden bugüne kadar birçok değişme uğramışlardır fakat köprülerin farklı dönemlerin izlerini taşımaları köprülere karakteristik bir özellik katmıştır.
- Köprülerin değişim süreci kent tarihinin değişim süreciyle paralellik gösterir.
- Gelişen teknolojiyle ilgili olarak eskiden atlı vasıtalarla gidilen yollarda şimdi motorlu taşıt trafiğine uygun olarak değişiklikler yapılmıştır.
- Kente hizmet eden bu yol aksının yükü yakın zamanda açılan tanjant yoluyla hafifletilmiştir.
- Tabakhane köprüsünün hemen batısında yer alan tekel binası ve vadilerde yapılan kentsel dönüşüm projeleriyle köprüler birer peyzaj elemanı olarak kullanılmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Albayrak, H., (1998), **Trabzon'da Orta Hisar ve Çevresi**, Ankara, (81-101).
- Bijişyan,P., (1998), **Pontos Tarihi**, Chivi Yayınları.
- Birlik, S., (1999), **Tarihî Çevrede Tasarım: Ortahisar'da Bir Deneme**, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, KTÜ.
- Bölükbaşı, A., (2006), **Anılarda Trabzon I**, Serander Yayınları.
- Bryer, A., (1985), **The Byzantine Monuments And Topography of the Pontos**, s.178-196
- Cömert, Ç.-Bostancı, H., (2007), **Kentsel Geliştirme Projeleri için Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Önemi: Trabzon Zağnos Dere Havzası Örneği**, http://www.gislab.ktu.edu.tr/yayinlar/KBS99/30_comert.doc.
- Gerçek, B., (1990), **Trabzon**, Ankara, (67-72).
- İnan, K., (2006), **Trabzon 2006**, TC. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 158.
- Kultufan, S., (1994), **Trabzon Kenti Semerciler ve Kemeralti Sokaklarının Tarihi Dokusunun İncelenmesi, Koruma ve Restorasyon Önerileri**, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,15
- URL1, (2004), **Trabzon İl Çevre Durum Raporu**, www.cedgm.gov.tr/iced_raporlari/trabzoniced2004.pdf
- Usta, V., (1999), **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Trabzon: Serander Yayınları, 54.

